

10. האני והאני השקרי אצל הסכיזופרני

ננסה עתה לגבש את השקפותינו באמצעות תיאורים נבחרים של החולי הסכיזופרני מפי פציינטית אמריקנית בשלב החלמה. מקרה זה נמסר על-ידי שני מחברים אמריקנים, היוורד וטיילור (1956). הפציינטית קיבלה טיפול פסיכותרפי על-ידי אחד מהם. המחברים מוסרים כך:

ג'ואן היא אשה לבנה בת עשרים ושש. מחלתה הופיעה לראשונה בראשית 1947 כשהיתה בת 17. במשך שנתיים קיבלה טיפול פסיכותרפי בארבעה בתי-חולים פרטיים. הטיפול לווה בשלושים וארבע הלמי חשמל וששים טיפולי אינסולין. התרחשו 50 מצבי קומה. המצב השתפר, אם בכלל, רק במעט, ולבסוף היא הופנתה לאחד מן המחברים הנ"ל (מ. ל. היוורד) שכן נראתה חשוכת-מרפא.

בראשית הטיפול אצלו, היתה ג'ואן קרה, סגורה, מתבלת וחשדנית. הלוצינציות חזותיות ושמיעתיות היו פעילות. היא לא השתתפה באף אחת מפעילויות בית-החולים ונכנסה לעתים תכופות למצב סטופורי שבו היה קשה להפיק ממנה תגובה כלשהי. אם לחצו עליה ביחס לצורך בטיפול, היתה מגלה התנגדות נמרצת ועונה בכעס שיניחו לה. היא ביצעה שלושה נסיונות התאבדות, בחיתוך ורידיה על-ידי זכוכית שבורה או בליעת כמויות של תרופות הרגעה. לפרקים, נעשתה תוקפנית ואלימה כל-כך עד שהיה צורך לכלאה.

בחרתי בחומר זה לעיון בשל סיבות אחדות. דיווחה של נערה זאת על הפסיכוזה שלה מספק לכאורה אישור מדהים להשקפות שהצגנו כאן. האישור מתחזק על-ידי העובדה שהספר הזה נכתב לפני שהחומר האמריקני פורסם. המחברים האמריקנים משתמשים במינוח הפסיכואנליטי הקלאסי של אני, אני עליון וסתמי, שלפי הרגשתי שלי מציב הגבלות להבנת החומר. דיווחה של הפציינטית נראה בבירור כדרכה שלה להתבונן בעצמה, ולא כמשהו שהוכתב או הוצע לה על-ידי המחברים. לפיכך נמנעה במקרה זה

ההטעיה האפשרית שבהצגת חומר מפי אחד מהפציפיסטים שלי שניתן היה לומר עליו שאינו אלא חוזר על התיאוריות שלי אודותיו מעשה-תוכי. ולבסוף, לפי מיטב ידיעתי, דיווהה פציפיסטית זאת על עצמה בשפה "רגי-לה", בהירה ומלאת תובנה יותר מכל מקרה אחר. אני מקווה שיהא בכך כדי להראות שאם נסתכל על התנהגותו יוצאת-הדופן של הפסיכויטי מנקודת מבטו שלו, יהיה הרבה מהתנהגות זו יותר מובן.

בתחילה רוצה אני לסכם בקיצור את ההשקפות שהצגתי עד עתה. קריעת האני מן הגוף הוא דבר שקשה לשאתו ושהסובל משתוקק באורח גואש לתיקונו, אבל בו בזמן הוא משמש גם כאמצעי הבסיסי להגנה. ובכך למעשה מתמצה הדילמה היסודית. האני שואף לאיחוד עם הגוף ולהגשמה דרכו, ובכל זאת הוא חושש כל הזמן לשכון בגוף מיוחד שמא ייחשף שם להתקפות ולסכנות שמהן לא יוכל להימלט. ובכל זאת, האני מגלה שלמרות העובדה שהוא מחוץ לגוף, הוא אינו יכול לקיים את היתרונות שהוא ציפה לקיימם מעמדה זאת. הזכרנו כבר מה קורה בעצם:

1. האוריינטציה שלו היא אורלית פרימיטיבית. והוא עסוק בדילמה כיצד לקיים את חיותו, בעוד שהוא פוחד ל"הבליע" בתוכו כל דבר שהוא. הוא נעשה מיובש וחרב בצמא.

2. הוא נעשה טעון שנאה לכל אשם "שם". הדרך היחידה להרוס ולא להרוס מה ששם, יכולה להיראות לו כדרך הריסת עצמו.

3. הנסיון להרוג את האני יכול להיות מכוון. הוא בחלקו הגנתי ("אם אני מת — טוב איני יכול להיהרג"); בחלקו הוא נסיון לאשר את תחושת האשמה המעיקה הלוחצת על האדם (אין תחושת זכות להיות חי).

4. האני "הפנימי" נעשה בעצמו מפוצל, ומאבד את זהותו שלו ואת אחדותו.

5. הוא מאבד את ממשותו ואת הקשר הישיר למציאות שמחוצה לו.

6. א. מפלטו של האני הופך לכלא. נמל המבטחים הופך לשאול.

ב. הוא חדל אפילו להכיר את הבטחון שבתא כלא מבודד. התא שלו הופך לחדר עיגויים. האני הפנימי נרדף שם על-ידי חלקים שהתפצלו ממנו עצמו או על-ידי רוחות-רפאים משלו, שיצאו משליטתו.

כמות מסוימת מתוך אי-המובנות של דיבורו ופעולותיו של הסכיוזופרני נעשית מובנת אם נזכור שקיים פיצול בסיסי בהווייתו הנובע מן המצב

הסכיוואידי. הוויית הפרט נחלקת לשניים, לאני בלתי מוחשי ולגוף שהוא דבר שהאני מסתכל עליו לפעמים כאילו היה דבר זר אי-שם בעולם. מכלול הגוף וכן כמה תהליכים "מגנטיים" נגמלים מן האני, העשוי להמשיך לפעול בתחום מצומצם מאד (דמיון ותצפית), או שיכול להפסיק לתפקד לחלוטין (כלומר להיות מת, נרצח, שדוד). תיאור זה הוא כמובן סכימטי מאד ויש בו כל הליקויים שבפשטנות יתר.

ציינו כבר כמה מן הדרכים שבהן עשוי פיצול זה להפוך לגרעינה של פסיכოזה. אצל סכיוופונים רבים, הפיצול בין האני לגוף נשאר הפיצול הבסיסי. מכל מקום, כש"המרכז" שוב אינו מחזיק, הרי שלא חוויית-האני ולא חוויית-הגוף יכולות לשמור על זהות, אחדות, שלמות או חיות, והאדם נדחף לתוך מצב שאת תוצאותיו הסופיות ניתן לתאר כמצב של "אי-הוויה כאוטי".* בצורתה הסופית, התפרקות שלמה כזאת היא מצב היפותטי; שלא ניתן לתארו במלים. ובכל זאת אנו מרגישים שהצדק עמנו בהניחנו מצב היפותטי כזה. בצורתו הקיצונית ביותר אינו עולה אולי בקנה אחד עם החיים. הקטטוני-הבפרגני הכרוני, השמם לחלוטין, הוא כנראה האדם שבו הגיע תהליך זה לדרגה הקיצונית ביותר בהוויה החיה מבחינה ביולוגית.

אחד המחסומים הגדולים ביותר להכרת הסכיוופרן הוא האופי הבלתי-מובן, המזוהה המשונה והאפלה המתלווים לכל תפיסתנו אותו. יש לכך סיבות רבות. אפילו כשהפציינט משתדל למסור לגו, בדרך הברורה והישירה ביותר שהוא מסוגל לה, את אופי חרדותיו וחווייתו, ה"מובנות" בצורה השונה לחלוטין מאלה שלנו, תוכן הדיבור הוא בהכרח קשה למעקב. יתר-על-כן, האלמנטים הצורניים של דיבורו ערוכים בעצמם בדרכים אי-רגילות, ומזוהה צורנית זאת נראית, לפחות במידת-מה, כהשתקפות הלשונית של הארגון המיוחד של חווייתו, עם שסעים במקום שאנו מצפים לאחדות מחד-גיסא, וערבוב יסודות שבדרך-כלל שומרים אותו בנפרד, מאידך-גיסא.

* התיאור הטוב ביותר של מצב כזה, שיכולתי למצוא בספרות, נמצא ב"ספרים הנבואיים" של ויליאם בלייק בתיאורי השאול היווניים, ואצל דנטה. הצללים או הרוחות, למרות שמנותקים מן החיים, שומרים עדיין על אחדותם הפנימית. אצל בלייק, אין זה כך, הדמויות בספרו עוברות התפרקות בעצמן. ספרים אלה דורשים מחקר מעמיק, לא כדי להבהיר את הפסיכופתולוגיה של בלייק, אלא במטרה ללמוד ממנו מה שידע בצורה האינטימית ביותר, תוך-כדי הישאר שפוי בדעתו.

נוסף לכך, מתעצמים קשיים ממשיים אלה הרבה יותר, לפחות במפגשים הראשונים עם הפציינט, בשל השימוש המכוון שהוא או היא עושים בכלבול ובאפלה כדי להתחבא מאחוריהם כמאחורי מסך עשן. זה יוצר את המצב האירוני שהסכיופרגי משחק לעתים תכופות פסיכוט, או מעמיד פני פסיכוטי. למעשה, כפי שאמרנו, העמדת פנים וכפל משמעות באים לעתים תכופות מאד לידי שימוש אצל סכיופרגים. הסיבות לכך, בכל מקרה בפני עצמו, משרתות כנראה יותר מתכלית אחת. התכלית הברורה הגלויה ביותר היא שיש בכך משום שימור הסודיות, הפרטיות, של האני כנגד פלישה (הטבעה, הצפה). האני, כפי שפציינט אחד ניסח זאת, מרגיש נמחץ ונטרף אפילו בחילופי דברים של שיחה רגילה. על אף כמיהתו להיאהב בשל ה"אני האמיתי" שלו, מבוהל סכיופרג מפני אהבה. כל צורת הבנה מאיימת על כל המערכת ההגנתית שלו. התנהגות החיצונית היא מערכת הגנתית אנלוגית לאין ספור פתחים של מעברים תת-קרקעיים המובילים כביכול למצודה פנימית, אבל למעשה אינם מובילים לשום מקום. הסכיופרג אינו מוכן לגלות את עצמו לעינו הצופיה והבוחנת של עובר-אורח מחזר. אם האני אינו ידוע — הוא בטוח. הוא בטוח בפני הערות חודרות; הוא בטוח מפני היסחפות באהבה או בהרס של שנאה. אם הסכיופרג הוא אינקוגניטו, הרי אפשר לנגוע בגופו, ללטפו, להכותו, להזריק לו זריקות וכל כיוצא באלה, אבל "הוא", המתבונן מן הצד, נשאר לא מחולל.

ובו בזמן כמה האני להיות מובן, מתגעגע לאדם שיקבל את מכלול הווייתו, ובעשותו כך, פשוט "יניח לו להיות". אבל יש לנהוג בזהירות ובחכמה. "אל תנסה", כפי שאומר בינסואנגר, "לגשת קרוב מדי, מהר מדי". ג'ואן אומרת, "אנחנו הסכיופרגיים אומרים ועושים הרבה דברים שאינם חשובים, ואז אנחנו מערבים בהם דברים חשובים לראות אם הרופא מסוגל לראותם ולחוש בהם".

טכניקה זאת של ערבוב דברים חשובים בתוך "הרבה דברים לא חשובים", הוסברה לי על-ידי סכיופרג שנתן לי דוגמה בפועל. במשך פגישה ראשונה עם פסיכיאטר הוא חש כלפיו בוז עז. הוא חשש לגלות בוז זה (מתוך פחד מפני המלצה ללובוטומיה) ובו בזמן רצה באורח גואש לבטא זאת, כשהראיון נמשך הוא חש אותו יותר ויותר כהעמדת-פנים והצגה ריקנית, שהפסיכיאטר קיבלה לכאורה ברצינות גמורה. הוא חשב את הפסיכיאטר ליותר ויותר טיפש. הפסיכיאטר שאל אותו אם שמע קול.

הפציינט חשב זאת לשאלה טפשית מאחר ששמע את קול הפסיכיאטר. לכן ענה שאכן כן, ושהקול היה קול גבר. השאלה הבאה היתה: "מה אומר לך הקול"? ואז השיב: "אתה טיפש". בשחקו את המשוגע, הוא הצליח לומר מה שחשב על הפסיכיאטר בלא להיענש.

חלק גדול מן הסכיוזופניה הוא פשוט שטויות, דיבור מתעה, קשקשנות מתמשכת כדי להסיט אנשים מסוכנים וליצור שעמום והרגשת הבל באחרים. הסכיוזופן עושה לעתים תכופות מעצמו ומהרופא טיפשים. הוא משחק את משחק המשוגע כדי למנוע בכל מחיר את אפשרות היותו מוחזק כאחראי ולו גם לאידיאה שלמה אחת, או לכוונה כלשהי. ג'ואן מביאה דוגמאות אחרות:

פציינטים צוחקים ומתפתלים כשהם חשים שהרופא האומר שיעזור להם — לא יוכל לעשות זאת. התפתלות, עבור נערה, היא פיתויית, אבל יש בה גם מן המאמץ להסיח את דעת הרופא ממחשבות מיניות. הפציינטים מנסים להסיטו ממטרתו ולבדרו. הם מנסים לשאת חן בעיניו אבל גם לבלבל אותו כך שלא יפנה לשום דבר חשוב. כשאתה מוצא אנשים שבאמת יעזרו, אינך צריך לבדר אותם. אתה יכול לפעול בדרך גורמי לית. אני יכולה לחוש אם הרופא לא רק רוצה לעזור, אלא באמת מסוגל לכך, ויעשה זאת.

ויש בכך משום אישור מדהים להצהרתו של יוגג שהסכיוזופן חדל להיות סכיוזופן כשהוא פוגש במי שהוא חש כי הוא מבין אותו. כאשר כך מתרחשים הדברים, מתגדפות רוב הזרויות שנחשבו כ"סימני המחלה".

כשפגשתי אותך הרגשתי כמו נוסע שהלך לאיבוד בארץ שבה איש אינו מדבר בשפתו. ורע מכל, הנוסע גם אינו יודע לאן לפנות. הוא חש לגמרי אבוד ובודד וחסר-אונים. ואז, פתאום, הוא פוגש זר הדובר אנגלית. אפילו אם הזר אינו מכיר את הדרך, ההרגשה כה טובה לשתף מישהו בבעיה, לתת לו להבין עד כמה רע הרגשת. אם אינך לבד, שוב אינך מרגיש חסר-תקוה. איך שהוא זה נותן לך חיים ורצון להמשיך להילחם. להיות מטורף זה כמו אחד מאותם סיוטי-לילה בהם אתה מנסה לקרוא לעזרה ואינך מצליח להפיק קול. או אם אתה משמיע קול — איש אינו שומע או מבין. אינך יכול להתעורר מן הסיוט עד שמישהו שומע אותך ועוזר לך להתעורר.

הגורם העיקרי המאחד את הפציינט, המניח לקרעים להתחבר ולהתאחות, הוא אהבת הרופא, אהבה המכירה בהוויית הפציינט השלמה, ומקבלת אותה כפי שהיא.

אלא שזהו הסף, ולא הסוף של הקשר עם הרופא. הפציינט נשאר פסיכויטי

מבחינת הפיצול בהווייתו, גם כש"הסימנים" החיצוניים היותר בולטים שוב אינם כה גלויים.

ציינו שהאני איבד קשר עם הממשות, ואינו יכול לחוש עצמו ממשי או חי.

ג'ואן נותנת דוגמאות לכמה דרכים שבהן מנסה הסכיזופרן למצוא אישור להיותו ממשי דרך מדעותו להיות נראה, ולכן לפחות להיות שם. הסכיזופרן אינו יכול לקיים שכנוע זה ממקורותיו הפנימיים.

פציינטים צורחים ונאבקים כשאינם בטוחים שהרופא מבחין בהם. זוהי הרגשה נוראה ביותר להיווכח שהרופא אינו יכול לראות את האני האמיתי, שהוא אינו יכול להבין מה אתה מרגיש ושהוא פשוט הולך הלאה עם הרעיונות שלו. אני התחלתי להרגיש שאני בלתי-נראית או אולי אפילו לא נמצאת שם בכלל. הייתי צריכה להרים קול כדי לראות אם הרופא ישמע לי, ולא רק לרעיונותיו שלו.

במשך כל דבריה, מעמידה פציינטית זאת ללא-הרף את האני האמיתי שלה כנגד אני כנוע שהיה שקרי. הפיצול בין "האני האמיתי" וגופה בא לידי ביטוי חי בקטע הבא:

לו היית שוכב אתי, זה היה הורס הכל. זה היה משכנע אותי שאתה מעונין רק בהנאה שנותן גוף החיה שלי, ושלא איכפת לך באמת על החלק שהוא האדם. זה היה אומר שאתה משתמש בי כבאשה בעוד שבאמת לא הייתי אשה ונזקקתי להרבה עזרה כדי לגדול לכך. זה היה אומר שאתה יכולת לראות רק את גופי ולא לראות את האני האמיתי, שהיה עדיין של ילדה קטנה. האני האמיתי היה נמצא על התקרה, משקיף עליך בעשותך דברים עם גופי. היית נראה מרוצה להניח לאני האמיתי למות. כשאתה מאכיל נערה, אתה מניח לה להרגיש שגם גופה וגם האני שלה רצויים. זה עוזר לה לצרפם ביחד. כשאתה שוכב אתה, היא יכולה להרגיש שגופה נפרד ומת. אנשים יכולים לשכב עם גופות מתים, אבל לעולם לא יאכילו אותם.

"האני האמיתי" שלה היה חייב להיות נקודת-המוצא להתפתחות של מצב אינטגרלי אמיתי. אלא ש"אני אמיתי" זה, לא היה מצוי בנקל, בגלל הסכנות המאיימות עליו:

השיחות שלי אתך היו המקום היחידי שבו הרגשתי די בטחון להיות עצמי, לשחרר את כל רגשותי ולראות איך הם נראים באמת ללא פחד שמא תיבהל ותעזוב אותי. נזקקתי לך כלסלע גדול שיכולתי לדחוף ולדחוף, בלא שתתגלגל הלאה ותעזבני לבד. זה היה בטוח לגבי להיות נבזית אתך. עם כל אחד מלבדך ניסיתי לשנות את עצמי על מנת לשאת-חן.

וגם משום ש"אני אמיתי" זה היה כה עמוס בשנאה ודחפים הרסניים, הרי שדבר לא היה יכול לחדור אליו ולהמשיך להתקיים.

קודם-כל צריכה השנאה לבוא. הפציינט שונא את הרופא על שהוא פותח מחדש את הפצע, ושונא את עצמו על שהוא מגיח לגעת בו שוב. הפציינט בטוח שזה רק יוביל לפגיעה נוספת. הוא באמת רוצה להיות מת וחבוי במקום שבו דבר לא יוכל לגעת בו ולמשכו משם.

הרופא חייב להשגיח שהפציינט ישנא. אם אתה שונא, אינך נפגע כפי שזה קורה כשאתה אוהב, אבל אתה בכל-זאת חי שוב, ולא רק קר ומת. לאנשים שוב יש משמעות לגביך.

על הרופא להמתין עד שהפציינט ישנא, זוהי הדרך היחידה להתחיל באמת. אבל הפציינט לעולם אינו צריך לחוש אשם על שנאתו. על הרופא להיות בטוח שיש לו זכות לחדור למחלה, כפי שהורה יודע שיש לו זכות להיכנס לחדר התינוק, ולא חשוב מה חשוב על כך הילד. על הרופא לדעת שהוא עושה את הדבר הנכון.

הפציינט מפחד עד אימה מפני בעיותיו שלו, שכן הן שהרסו אותו, כך שהוא חש אשם מאד על שהוא מגיח לרופא להתערב בהן. הפציינט משוכנע שגם הרופא ייפגע. אין זה הוגן שהרופא יבקש להיכנס, על הרופא להילחם על כניסתו; כך שהפציינט לא ירגיש אשם בכך. הפציינט יוכל להרגיש שהוא עשה כמיטב יכולתו כדי להגן על הרופא. הרופא צריך לומר לפי דרכו "אני נכנס בין אם אתה רוצה או לא".

ושוב:

בעייתם של סכיזופרנים היא שאינם יכולים לבטוח באיש. הם אינם יכולים לשים את כל הביצים בסל אחד. בדרך-כלל על הרופא להילחם כדי להיכנס, ולא חשוב עד כמה הפציינט מתנגד לכך. זה נפלא לקבל מכות או להיהרג משום שלא עושים זאת לך אלא מפני שבאמת איכפת להם. אדם הורג משום שהוא באמת רוצה בתחייתו של האחר, ולא רק שישכב מת. אהבה היא בלתי אפשרית בהתחלה, שכן היא הופכת אותך לתינוק קטן חסר-אונים. הפציינט אינו יכול להרגיש בטוח דיו כדי לעשות זאת עד שהוא בטוח לגמרי שהרופא מבין למה הוא זקוק וגם יספק זאת.

הפחד להבליע פנימה משהו או מישהו מתיחס לטוב כלרע. הרע יהרוס את האני, האני יהרוס את הטוב.

האני, מתוך כך, הוא ריק ומורעב בעת ובעונה אחת. הוא משתוקק לאכול, אבל גם להרוס את המזון או להיהרס על ידו.

אנשים מסוימים עוברים את חייהם כשהם על סף הקאה. אתה יכול לחוש ברעב הנורא שלהם אבל הם מתנגדים שתאכילם.

אלה הם יסוריים שאלו לראות את השד מוגש בשמחה ובאהבה, ולדעת שלהתקרב אליו יגרום לך לשנאו כפי ששנאת את זה של אמך. זה גורם לך להרגיש יסורי אשמה שכן לפני שאתה יכול לאהוב, אתה

צריך להיות מסוגל לחוש גם את השנאה ובו בזמן להבינה ולא להיפגע על ידה. זה יותר מדי נורא אם הרופא נפגע על-ידי המחלה. אלה יסורי-שאלו לרצות כל כך את החלב ובו בזמן להיקרע על-ידי אשמה על שנאת השד. מתוך כך מנסה הסכיופרן לעשות שלושה דברים בעת ובעונה אחת. הוא מנסה להגיע לשד, ובו בזמן הוא מנסה למות. חלק שלישי ממנו מנסה לא למות.

עוד נחזור לבעיות הקשורות במשפט אחרון זה. לפי שעה, עלינו להמשיך במאמץ זה של האני למנוע כל דבר מלחדור לתוכו שמא הוא (האני ר/או האובייקט) ייהרס.

האני, כפי שאמרנו, מנסה להיות מחוץ לכל דבר. כל החי הוא שם, ולעולם לא כאן. וזה מגיע לבסוף אפילו עד לידי עמדה שכל דבר שהפצינט הנו, מורגש כ"לא-אני". הוא דוחה כל אשר בו, כהשתקעות בלבד של מציאות זרה. דחיה טוטלית זאת של הווייתו, עושה "אותו", את האני ה"אמיתי" שלו, לנקודה נעלמת; "הוא" אינו יכול להיות מציאותי, ממשי; לא יכולה להיות לו כל זהות או אישיות של ממש. כל דבר שבו נכנס, איפוא, אל תוך תחום שליטתה של מערכת האני השקרי שלו. וזה יכול להתפשט אל מעבר למלים ופעולות — אל מחשבות, רעיונות, ואפילו זכרונות ודמיונות. מערכת אני שקרי זאת היא קרקע הצמיחה לפחדים פרנואידיים, מאחר שקורה בנקל שמערכת האני השקרי, שנתרחבה עד כדי להכיל כל דבר והיא מנוכרת לאני כראי בלבד של מציאות זרה (אובייקט, דבר, מכונה, רובוט, מת), מתקבלת כאדם או גוכחות זרה שהשתלטה על הפרט. מכיוון שה"אני" התנכר לכל השתתפות בה, מערכת האני השקרי נעשתה לשטח אויב, הנשלט ומנוהל על-ידי סוכן זר, עוין והרסני. ואשר לאני, הוא מתקיים בחלל ריק. אבל חלל ריק זה מתגבש, בראשיתו בדרך קלה והגנתית יחסית.

הרגשתי כאילו הייתי בבקבוק. יכולתי להרגיש שכל דבר הוא מבחוץ ואינו יכול לגעת בי.

אבל זה הופך לסיוט. קירות הבקבוק הופכים לכלא המנתק את האני מן הכל בעוד שבו בזמן הוא נרדף כפי שלא היה מעולם אפילו בתוך גבולות כלאו שלו. התוצאה הסופית של מצב זה היא לפחות נוראה באותה מידה כמו המצב שכנגדו הוא שימש במקורות כתגנה, ולכן:

אין כל עדינות, אין רוח, אין חום
במערה עמוקה זאת
ידי גיששו לאורך קירות האבן,
ובכל נקרה, אין אלא עומק שחור.

לפעמים, אין עוד אויר.
אז אני שואפת לאויר חדש,
אבל אני נושמת כל הזמן
אותו אויר הדחוס במערה.
אין פתח, אין מוצא
אני כלואה
אבל לא לבדי.
כל-כך הרבה אנשים מתקהלים כנגדי.
קו דק של אור זורם למערה
מרווח קל שבין שני סלעים.
חשוך כאן
לח, והאויר תפל מאד.
האנשים כאן בפנים גדולים, ענקיים
הם מהדהדים כשהם מדברים
וצליליהם, על קירות המערה,
עוקבים אחריהם, בנועם.
איני יודעת איך אני נראית
או כיצד נראים אנשים אלה.
אנשים אלה דורכים עלי,
לפעמים, בטעות,
אני חושבת. אני מקווה,
אלה הם אנשים כבדים
נעשה כאן צפוף יותר ויותר
אני פוחדת
אם אצא מכאן, זה יכול להיות נורא.
יהיו עוד יותר אנשים כאלה בחוץ,
הם ימחצו אותי, לגמרי.
שכן הם אפילו עוד יותר כבדים מאלה
שכאן בפנים, אני חושבת.
בקרוב, האנשים, כאן בפנים, ידרכו עלי
(בטעות, אני חושבת) כה תכופות.
שלא הרבה יישאר ממני,
ואני אהפוך לחלק מקירות המערה.
ואז, אהיה הד וצל,
כפי שהאנשים האחרים, כאן בפנים,
שנעשו הדים וצללים,
שוב איני חזקה ביותר.
אני פוחדת.
אין כלום בשבילי, מחוץ לכאן,
האנשים גדולים יותר, וידחפו אותי

בחזרה לתוך המערה.
האנשים, בחוץ, אינם רוצים בי.
האנשים, כאן בפנים, אינם רוצים בי.
לא איכפת לי.
קירות המערה כה קשים ומחוספסים.
בקרוב, אהיה חלק מהם, קשה
ונטולת-תנועה גם. כל-כך קשה.

✱

כואב לי מפסיעות האנשים עלי
כאן בפנים, אבל הם אינם מתכוונים לדרוך עלי,
וזאת היא רק טעות שהם עושים,
אני חושבת, אני מקווה.
מעניין היה לראות כיצד אני נראית.
אבל איני יכולה להגיע אל קרן-האור
המתגנבת לתוך מערה זאת, שכן האנשים
חוסמים את דרכי, בטעות, אני חושבת, אני מקווה.
אבל יכול היה להיות נורא לראות כיצד אני נראית.
שכן, או, יכולה הייתי לראות שאני דומה
לאנשים האחרים, שבכאן.
אני לא.
אני מקווה.

✱

חשפו מערה זאת!
קלפו מעליה את קצותיה האכזריים
הקורעים את אברי.
שפכו אור לתוכה.
נקו אותה!
גרשו את ההדים והצללים מתוכה.
החניקו את מלמולי האנשים!
פוצצו את המערה! בדינמיט!
לא, איני רוצה — עוד לא.
חכו, עד שאקום, בפייגה זאת.
עכשיו, אני פוסעת
כאן, דרכתי עליך,
ועליך, ועליך ועליך !!!
אתה חש בעקבי?
מכאיבה לך בעיטה?
אה! עכשיו, אני דורכת עליך!
אתה בוכה?
טוב.

הבקבוק הפך למערה, עם קצוות אכזריים הפוצעים וקורעים את אבריה, מאוכלסת בהדים וצללים הרודפים אותה, ושהיא רודפת אותם בתוכה. ועדיין היא חוששת לוותר על המערה, אפילו עם שפעת אימיה, שכן רק במערה היא חשה שהיא יכולה לשמור תחושה כלשהי של זרות.

הנה הנה, שם אין מערה,

היא נעלמה.

אבל מתי יצאתי ממנה ?

אינני יכולה למצוא אותי.

איפה אני ?

אבודה.

וכל מה שאני יודעת הוא שקר לי.

ונעשה קר יותר, מאשר כשהייתי במערה.

כה קר, קר מאד

והאנשים — דורכים עלי

כאילו לא הייתי שם, ביניהם —

בטעות, אני חושבת, אני מקווה.

כן, אני רוצה במערה,

שם, אני יודעת היכן אני.

אני יכולה לגוש, בחשכה,

ולחוש בקירות המערה.

והאנשים, שם, יודעים שאני שם,

והם פוסעים עלי, בטעות —

אני חושבת, אני מקווה.

אבל, בחוץ —

איפה אני ?

ובסופו של דבר, אין זה אולי לעולם נכון לומר שה"אני" לגמרי אבד, או נהרס, אפילו אצל "ההבפרנים ההרוסים" ביותר, אם נשתמש במונח של ה.ס. סוליבן. עדיין ישנו "אני" שאינו יכול למצוא את "אותי", "אני" שלא הדל מהתקיים, אבל הוא נטול ממשות, אינו מוחשי. חסרה לו איכות מציאותית, אין לו זהות, ואין לו "אותי" שילווה אליו. זה עשוי להיראות כסתירה במונחים באמרנו ש"אני" הוא נטול זהות, אבל נראה שזה כך. הסכיופרן, או שאינו יודע מיהו או מהו או שנעשה משהו או משהו אחר מעצמו. מכל מקום, ללא פיסה או קרע אחרון כזה של האני — תרפיית "אני" מכל סוג שהוא לא תהא אפשרית. לא נראה שיש מקום להאמין שאין פיסה אחרונה כזאת בכל פציינט שיכול לדבר, או לפחות לבצע כמה תנועות שלמות.

נוכל לראות גם, במקרה ג'ואן, שהיתה זאת זהות שאותה שאפה באורח נואש כל-כך לשמר ובכל זאת הרגישה או שאינה יכולה, אינה צריכה, או אינה מעיזה להיות היא עצמה כאדם מוחשי. הבעיות של חיזורה האפייני כל-כך אחרי רגש אשמה, חוסר השלמות שבה, אופי מערכת האני השקרי שלה, ויכולתה הרופפת כל-כך להבדיל בין הווייתה לזו של אחרים — היו קשורות ביניהם באופן אינטימי.

כל אחד צריך להיות מסוגל להביט אחורה בזכרונותיו ולהיות בטוח שהיתה לו אם שאהבה אותו, את כל כולו, ללא הסתייגות. הוא צריך להיות בטוח שאמו אהבה אותו על מה שהוא; לא על מה שיכול היה לעשות. אחרת הוא מרגיש שאין לו זכות קיום. הוא מרגיש שלא היה צריך להיוולד.

לא חשוב מה קורה לאדם זה בחיים, לא חשוב עד כמה הוא נפגע, הוא יכול להביט תמיד אחורה ולהרגיש שהוא נאהב. הוא יכול לאהוב את עצמו ולא להישבר. אם אינו יכול לחזור לכך, הוא עלול להישבר. אתה יכול להישבר רק אם אתה כבר מעורער. אם האני-התינוק שלי לא נאהב מעולם, הרי שהייתי מעורערת. כשאהבת אותי כתינוק, עשית אותי לשלמה מחדש.

ועוד:

המשכתי לבקש אותך להכות אותי משום שהייתי בטוחה שלא תוכל לעולם לחבב את ישבני. אבל אם היית מכה אותי, היית לפחות מקבל אותו בדרך מסוימת. כך אני הייתי יכולה לקבלו ולעשותו חלק ממני. לא הייתי נלחמת או על הסרתו.

עובדת היותה מטורפת האצילה לג'ואן ייחוד מסוים שלא היה בלתי מקובל עליה:

היה לי קשה נורא לחדול מלהיות סכיופרנית. ידעתי שאיני רוצה להיות סמית (שם משפחתה), שכן אז איני אלא נכדתו של פרופ' סמית הזקן. לא הייתי יכולה להיות בטוחה שאני יכולה להרגיש כבתך, ולא הייתי בטוחה בעצמי. הדבר היחידי שהייתי בטוחה בו היה היותי "קטטונית", פרנואידית וסכיופרנית". ראיתי שזה נכתב בתיק שלי. זה לפחות היה ממשי ונתן לי זהות ואישיות [מה הביא אותך לשינוי?]. כשהייתי בטוחה שתניח לי להרגיש כבתך ושתשגיח עלי באהבה. אם אתה יכולת לחבב אותי, יכולתי גם אני. יכולתי להרשות לעצמי להיות פשוט עצמי ולא הצטרכתי לתווית.

הלכתי לראות שוב את בית-החולים לא מזמן, ולרגע יכולתי לשקוע שוב בהרגשה של העבר. שם בפנים הניחו לי לבדי. העולם התנהל לו בחוץ, אבל לי היה עולם שלם בתוכי. איש לא יכול היה לחדור לתוכי ולהפריע לו. לרגע הרגשתי געגועים עצומים לחזור. זה היה כה בטוח ושקט. ואז תפסתי שאני יכולה להשיג אהבה ועונג בעולם האמיתי והתח-

לתי לשנוא את בית-החולים. שנאתי את ארבעת הקירות ואת הרגשת הכלא. שנאתי את הזכרון של לעולם לא להיות מסופקת באמת על-ידי הדמיונות שלי.

היא לא היתה מסוגלת להפיק ממקורותיה שלה את זכותה העצמית להיות היא עצמה, ולהיות אוטונומית. היא לא היתה מסוגלת לקיים אוטונומיה אמיתית משום שכל מה שיכלה להציג כנגד הוריה היה דבר כנוע.

הרופאים שלי ניסו לעשות ממני "ילדה טובה" ולהטליא את הדברים ביני לבין הורי. הם ניסו להתאים אותי להורי. זה היה חסר תקוה. הם לא היו מסוגלים לראות ששאפתי להורים חדשים ולחיים חדשים. איש מהרופאים לא התייחס אלי כנראה ברצינות, ולא ראו עד כמה הייתי חולה ולאיוזה שינוי גדול הצטרכתי בחיים. איש לא תפס שאם הייתי חוזרת למשפחתי הייתי טובעת שוב ומאבדת את עצמי. זה היה נראה כתמונה של משפחה גדולה שצולמה מרחוק מאד. אתה רואה שיש שם אנשים אבל לא ברור לך מי הוא מי. הייתי פשוט הולכת לאיבוד בקבוצה.

הדרך היחידה בה יכלה לגאול את עצמה היתה על-ידי טרנסצנדנטיות ריקה לתוך "עולם" של רוחות אפילו כשהחלה "להיות עצמה". היא יכלה בהתחלה להעזו לעשות זאת רק על-ידי ששיקפה במלאות את מציאות הרופא. היא יכלה לעשות זאת, שכן למרות שהמציאות שלו (משאלותיו עבודה) היתה עדיין של מישהו אחר, היא לא היתה זרה לה: היא חפפה את התשוקה המקורית שלה להיות היא עצמה.

התקיימתי רק משום שאתה רצית שאתקיים, ויכולתי להיות רק מה שרצית לראות. אני הרגשתי ממשית רק בגלל התגובות שיכולתי להפיק ממך. לו הייתי שורטת אותך ולא היית חש — אזי הייתי באמת מתה. יכולתי להיות טובה רק אם ראית זאת בי. רק כשהסתכלתי על עצמי דרך עיניך יכולתי לראות משהו טוב. אחרת, ראיתי בעצמי רק תינוק מורעב ומטריד שכל אחד מתעב. ותיעבתי את עצמי על שאני כך. רציתי לעקור את קיבתי בגלל שהיתה כה רעבה.

בשלב זה, לא היתה לה כל אוטונומיה אמיתית. אפשר לראות כאן באופן ברור מאד כיצד אשמת הסכיזופרניה עומדת בדרכו של אדם להיות הוא עצמו. הפעולה הפשוטה של השגת אוטונומיה ונבדלות מהווה לגביו פעולה של נטילת משהו לעצמו שאינו שלו: פעולה של גזילה פרומיתאית. עונשו של פרומיתיאוס היה בטריפת קרביו על-ידי נשר ("רציני לעקור את קיבתי מתוכי על שהיתה כה רעבה") בעודו כפות בשלשלות לסלע. אמנם, בגרסה אחת של המיתוס, מאבד פרומיתיאוס באופן חלקי את זהותו

הנפרדת מתוך שהוא מתמוג עם הסלע שאליו הוא כבול. בלא להתמר לאינטרפטציה מאוזנת של מכלול המיתוס, נראה שהסלע והנשר יכולים להיראות כשני אספקטים של האם, אליה כבול האדם (הסלע: "חזה הגרניט של היאוש") ועל ידה הוא נטרף (הנשר). הנשר הטורף והקרביים, המתחדשים רק על-מנת להיטרף שוב, מהווים ביחד היפוך סיוטי של מחזור ההנקה הנורמלי.

לגבי הסכיופון, לחבב מישהו הרי זה להיות כמו אותו אדם: להיות כמו אדם הרי זה להיות זהה לו, כלומר לאבד זהות. לכן, מצב של לשנוא ולהיות שנוא עשוי לאיים פחות באובדן זהות מאשר לאהוב ולהיאבד. הנחנו שהפיצול הבסיסי באישיות הסכיוואידית הנו הקרע שבין האני לגוף:

אני / (גוף-העולם).

קרע כזה מפצל את הוויית הפרט לשניים, בדרך שתחושת-האני נעשית בלתי-מוחשית, והגוף נעשה מרכזה של מערכת אני שקרי. כלל הנסיון הופרד על-ידי קו חציה בתוך הוויית הפרט לאני / גוף. כשהוא הפיצול הראשוני או כשהוא מתקיים ביחד עם פיצול אנכי נוסף של אני / גוף / עולם, תופס הגוף עמדה דו-משמעית ביותר. שני היסודות הבסיסיים של ההוויה יכולים להילקח כמו

כאן שם

והם מובחנים הבחנה נוספת בדרך הנורמלית ל-

בתוך בחוץ

(אני) (לא אני)

הפיצול הסכיוואידי שובר את תחושתו הנורמלית של האני בכך שהוא הופך תחושה זאת לאי-מוחשית, וכך מוכשרת הקרקע בלבול מתמיד בין כאן לשם, פנים ו-חוץ, משום שהגוף שוב אינו מוחש ברורות כ-אני במנוגד ללא אני. רק כשהגוף יכול להיות מובחן כד מן הזולת ניתן להתחיל לעבוד על כל הבעיות הכרוכות בהתקשרות/ניתוק, בין אנשים שלמים נפרדים, בדרך הרגילה. האני אינו זקוק להישאר חתום עד כדי כך בתוך הטרנסצנדנטיות ההגנתית שלו. האדם יכול לדמות למישהו בלא להיות לאותו אדם; אפשר לשתף ברגשות בלא שיתערבו או יתמוגו באלה של הזולת. השתתפות כזאת יכולה לבוא רק על בסיס הבחנה ברורה בין כאן-אני, שם-לא-אני. בשלב זה חשוב עד מאד לסכי-

זופרני לבחון את הדקויות והדקדוקים המפרידים תוך מפנים, ואת כל הכרוך בביטוי וגילוי מה ששייך באמת לאני האמיתי. בדרך זאת נעשה האני לאני מוחשי באמת.

"בפעם הראשונה שבכיתי, עשית טעות נוראה: מחית את דמעתי בממחטה. לא היה לך מושג עד כמה השתוקקתי לחוש דמעות אלה זורמות על פני. כך, לפחות, היו לי רגשות שיצאו החוצה. אילו רק יכולת ללקק את דמעתי בלשונך, הייתי מאושרת. כך היית משתתף ברגשותי".

ג'ואן מתיחסת מספר פעמים לתשוקה להיות מת. הפציינט, היא אומרת "באמת רוצה להיות מת, וטמון במקום שדבר לא יוכל לגעת בו ולעקרו משם".

התיחסנו לתשוקה להיות מת, לתשוקה לאי-הוויה, אולי כלתשוקה המסוּ-כנת ביותר שאפשר לחוש. אצל הסכיופרני, שני מניעים עיקריים מתאחדים לכדי כוח אחד הפועל בכיוון השגת מצב של מוות-בחיים. ישנה אשמה ראשונית שבאי-זכות לחיים במקום הראשון, ומכאן תחושת היות ראוי לכל היותר רק לחיים "מתים", ושנית, זוהי אולי העמדה ההגנתית הקיצונית ביותר שניתן לאמץ. שוב אין האדם מפחד מהימחצות, היבלעות, היסחפות בחיים ובממשות (בין אם של אחרים או רגשותיו הפנימיים) מאחר שהוא כבר מת. בהיותו מת, שוב אינו יכול למות, ואינו יכול להרוג. החרדות המלוות את תחושת הכל-יכול הדמיונית הסכיופרנית נפוגות בחיותו במצב של אינ-אונים דמיוני.

ג'ואן, מאחר שלא יכלה להיות דבר השונה ממה שרצו הוריה, ומאחר שרצו שתהיה בן, יכלה רק להיות — שום-דבר.

נוקקתי להימצא תחת שליטה ולדעת מה רצונכם שאהיה. כך הייתי בטוחה שתרצו בי. עם הורי לא יכולתי להיות לנער והם מעולם לא הבהירו מה חוץ מזה היו רוצים שאהיה. לכן ניסיתי למות בהיעשותי לקטטונית.

היא מנסחת להפליא את כל העניין בקטע הבא:

כשהייתי קטטונית, ניסיתי להיות מתה ואפורה ונטולת תנועה. חשבתי שאמא תאהב זאת. היא תוכל לשאתני כבובה. הרגשתי כאילו הייתי בבקבוק. יכולתי להרגיש שהכל בחוץ ולא יוכל לגעת בי.

היה עלי למות כדי להישמר מלמות. אני יודעת שזה נשמע מטורף אבל פעם נער הכאיב עד מאד לרגשותי ורציתי להשליך עצמי אל מתחת לרכבת. במקום זאת, נעשיתי קצת קטטונית כדי לא להרגיש דבר.

— אני מבין שהיה עליך למות באופן רגשי, שכן אחרת היו רגשותיך הורגים אותך.

— זה נכון. אני חושבת שהייתי מעדיפה להרוג את עצמי ולא לפגוע במישהו אחר.

יש כמובן, דרכים אחרות לראיית מסמך זה ויש לו גם פנים אחרות. אני התרכזתי במתכוון קודם-כל באופן חוויית ג'ואן לגבי האני ה"אמיתי" שלה והאני ה"שקרי", וקיוויתי להראות שדרך זאת של הסתכלות אינה נראית ככופה סילוף על עדות הפציינטית עצמה ואינה דורשת מאתנו להתכחש לאספקטים שאינם "משתלבים". במקרה של ג'ואן, נדרש מאתנו רק מינימום של פרשנות, שכן היא מגישה לנו בעצמה הצגה ברורה של הפנומנולוגיה של הפסיכוזה שלה בשפה פשוטה וישירה. בכל אופן, כאשר עוסקים בפציינט פסיכוטי פעיל, קיים הסיכון של תרגום שפת הפציינט לשפתנו אנו, אם אין באים לתת דו"ח בשפה הסכיופרנית עצמה. זוהי בעייתנו במקרה הבא.